

1. kép A Dobó Istvánról szóló egri előadás színlapja
Triumphus gloriosus 1700. Lelóhely: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára Collectanea M72 (P33/8/15) Coll. 23.

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

ITÁLIAI HATÁSOK AZ EGRI SZÍNHÁZI ÉLETBEN 1810-IG

„Az olasz drámaszerzők művei nagyban meghatározták a 18. század magyar színházi kultúráját, elsősorban a széles befogadói réteggel rendelkező iskolai színjátszást. A kutatásnak köszönhetően egyre gazdagabb képünk van a 18. századi iskolai színpadokon előadott darabokról, amelyeknek nagy része itáliai minta alapján született”,¹ s az iskolai színjátszás gyakorlata és az egri püspökök itáliai kapcsolatarendszerre nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a megállapítás Egerre is igaz.

Elsőként érdemes megvizsgálni az egri színházi élet keretrendszerét, azt, hogy hol és milyen színházi előadásokat rendeztek a városban a 18. század folyamán. A színjátszás legfontosabb helyszíne a jezsuita gimnázium volt. A jezsuiták már a török kiűzése után megtelepedtek a városban,² 1688-ban megszervezték a tanítást, s ezzel megkezdődött az egri jezsuita iskolai színjátszás időszaka, amely egészen 1773-ig, a rend feloszlásáig tartott. 1692-ben volt az első bemutató, amit még több mint 250 követett.³ A jezsuita és a minorita rendház történeti feljegyzéseinek, a *Historia Domusok*nak és a rájuk maradt színpadoknak, társulati naplóknek köszönhetően nagyon részletes, árnyalt képünk van erről a korszakról.

A barokk korban a katolikus főpapok reprezentációjához szorosan hozzátartozott az iskolai intézmények és az iskolai események támogatása, így az iskolai színelőadások patronálása is.⁴ Az egyházmegye gimnáziumaiban rendezett előadások olyan *világi* reprezentációs lehetőséget jelentettek, amelyben a püspök saját családi identitásának, saját imázsának a kiemelése és a katolikus egyház hatalmának a demonstrálása együtt lehetett jelen. Az egyházmegyébe érkező magas rangú világi vagy egyházi személyek köszöntésére, ünnepélyes fogadására is ez volt az egyik legjobb mód, de a források kiemelik az előadások pasztorizációs, térítő céljait is. Ennek megfelelően elsőként Fenesy György (1687–1699) lett a jezsuita diákelőadások mecénása, az ő költségén mutatták be a *Divus Gallicanus* című darabot 1692-ben. Telekesy István (1699–1715) 1700-ban rendeztetett egy nagyszabású bemutatót a kollégium, a rendház és a templom alapkövének letétele alkalmából,

ennek a témája Dobó István hősiessége és az 1552-es egri diadal volt. A színlap új Dobó Istvánként köszönti a püspököt: „*Triumphus Gloriosus sive Novem Stephanorum pro Agria Strenue pugnantium gloriosa defensio ac victoria*”.

A darabnak 158 (!) szereplője volt, tehát a gimnázium diákjai közül gyakorlatilag mindenki részt vett a bemutatón. Mivel a színlap nem csak a szereplők nevét közli, hanem a származásukat, a lakóhelyüket és az anyanyelvüket is, ezért kiváló helytörténeti forrás is.⁵ Telekesy püspök 1703-ban, a Szent Buldusról, Eger egyik első (mártír) püspökéről szóló emblemikus előadáshoz Bécsből hozatott díszes színpadi függönyt és jelmezeket (100 rajnai forint értékben).

A későbbi egri püspökök is mind mecénásai voltak az egri színjátszásnak, s mivel mindnyájan Rómában tanultak, az ott látott barokk kultúrát próbálták meg Egerbe is átültetni, „innen hozták magukkal valamennyien az itáliai barokk műveltség ismeretét és ápolásának igényét.”⁶ Ennek a kultúrának fontos része volt a barokk építészet, a zene és a színház is. A római Collegium Germanicum et Hungaricumban az ott tanuló növendékek maguk is adtak elő színdarabokat a farsang idején, elsősorban olasz jezsuita drámaszerzők, illetve a korban nagyon népszerű drámaköltő, Pietro Metastasio (1698–1772) verses, zenés, olasz nyelvű (de latinra is lefordított) színjátékait, és részt vehettek a központi jezsuita intézmény, a Collegium Romanum bemutatóin is. Egerben az év végi, reprezentatív előadásokon legtöbbször a kanonokok, vicariusok is részt vettek, és esetenként ők is hozzájárultak a költségekhez. Az 1727-es előadás mecénása pl. Foglár György,⁷ (aki később az új iskolaépületre adományozott a jezsuitáknak egy nagyobb összeget), az 1729-es előadás védnöke Zorger Gergely kispópost, az 1733-as előadásé Bereczky György kanonok volt.⁸ A kanonokok egy része (Csáky Imre, Huber Mátyás, Kapy Zsigmond, Kiss János, Máriássy Sándor, Ordódy Sebestyén) is Rómában végezte a teológiát, így tőlük sem volt idegen ez a fajta teatralitás. Világiak is szívesen adományoztak erre a célra, 1766-ban pl. Hunyady György kétszáz forintért vásárolt jelmezeket és egyéb eszközöket a jezsuita színpad számára.

1 DÓBÉK 2020. 45.

2 KILIÁN 2016. 330–346.

3 STAUD 1988. 127–162.

4 A témáról részletesen: BITSKEY 1997.; PINTÉR 2016. 29–42.; MEDGYESY 2016. 285–296.

5 KILIÁN 2000. 499–519.

6 BITSKEY 1982. 61.

7 KILIÁN 1993a. 197.

8 KILIÁN 1993a. 198.

A korábbi iskolaépületben nem volt külön színházterem, a nagyszabású előadásokat szabadtéren, az iskola mögötti „orgonás” sétányain, a kisebbeket az ebédlőben rendezték. Mivel a gimnázium a következő évtizedekben nagyon népszerű lett, ezért Barkóczy püspök új épületet emelt az iskolának, amelynek a második emeletén már egy jól felszerelt színházterem is helyet kapott. Ez a terem 15 m 80 cm hosszú és 14 m 20 cm széles volt, a magassága 7 m 60 cm volt. Lépcsőzetesen emelkedő széksorok voltak benne és karzatot is építettek hozzá. Sokféle hangszert, kelléket, díszletet használtak, sőt színpadi gépezetet is alkalmaztak (machinula hydraulica volt a neve), amikor egy Terentius nyomán készült komédiában a tengert akarták ábrázolni a színpadon 1764-ben.⁹ Ez a gép valószínűleg a korszak legismertebb olasz színpadtechnikai műve alapján készült, mivel a jezsuita Nicola Sabbatini *Pratica di fabricar scene e macchine ne' teatri* című, 1638-ban megjelent, képekkel illusztrált kézikönyve egész Európában ismert volt.

Az új gimnázium felszentelésére 1754. július 31-én, Loyolai Szent Ignác ünnepén került sor. Az ünnepi előadás szövegének kézírata egy hosszabb és rövidebb változatban is ránk maradt (ma az ELTE Könyvtárban őrzik), és fennmaradt az a színlap is, amit Kassán nyomtatattak ki a nézők számára. A bemutatott darab Faludi Ferenc *Constantinus Porphirogenitus* (Bíborbanszületett Konsztantín) című drámája (drámafordítása?) volt. A címlapon ez olvasható: „*Constantinus Porfirogenitus Jeles Játék, mellyet Nagy Méltóságú, Fő-Tiszteletű Szalai Gróff Barkoczi Ferentz Úrnak, Egri püspöknek [...] Tiszteletére folytatott Jesus Társaságának Egri Új Iskoláiba költözöt [...] tisztes Iffiuság, midőn tudományos érdemeit ezen kegyelmes Méltóság jeles ajándékokkal meg jutalmazni méltóztatta vala ama díszes játékos Új Palotán.*”¹⁰

A darab rendezője Kaprinai István (1714–1785), aki ekkor az alsóbb osztályosok igazgatója volt. Kaprinai már korábban, 1735-ban is tanított Egerben, s 1756–57-ben is ide helyezték egy évre. A fennmaradt kéziratokból jól látszik, hogy nem egyszerűen színpadra vitte, hanem átdolgozta Faludi Ferencnek 1750-ben, Nagyszombatban bemutatott drámaszövegét, szereplőket hagyott ki, tömörített, de be is illesztett sorokat, s külön leírást készített minden jelenethez. Írt egy *Előljáró beszédet* is, amelyben Barkóczyt köszöntötte. Az, hogy éppen ezzel a darabbal nyílt meg a jezsuita színház, valószínűleg Barkóczy szándékát tükrözte. Faludi Ferenc is öt évet töltött Rómában (1740–45 között), ugyanabban a szellemi környezetben mozgott, mint a püspök. Falu-

di két darabja közül az elsőről (*Caesar Aegyptus földén Alexandriában*) már régóta tudták a kutatók, hogy az általa személyesen is ismert Giulio Cordara jezsuita tanár műve, a másik darabról azonban (bár ennek egyik kéziratára is ráírták, hogy olaszból fordította) sokáig azt gondolták a kutatók, hogy eredeti munka. Csak újabban került elő egy olyan, 1747-es olasz jezsuita színlap, amely alátámasztja azt a feltevést, hogy az Egerben is bemutatott *Constantinus Porfirogenitus* is fordítás, s az eredetinek a szerzője egy olasz jezsuita lehetett. Dóbék Ágnes éppen a 12. egri drámatörténeti konferencián mutatta be ezt az általa megtalált színlapot, amely a római Collegium Romanum előadásához készült. Sajnos a színlap a szerző nevét nem tartalmazza, de mivel Faludi ekkor még Rómában élt, minden bizonnyal ennek az előadásnak a szövegét fordította le, amikor hazatért.¹¹

Ugyanebben az időben egy másik olasz kortárs jezsuita darabját is bemutatták Egerben magyarul. Erre utal, hogy Kunics Ferenc (1697–1763), aki 1753 és 1755 között az egri jezsuita gimnázium rektora volt, 1753-ban jelentette Kassán a *Sedecziás* című „keserves játékot”, amelyet Giovanni Granelli írt. Az ajánlás Barkóczy püspöknek szól, ő fizette a nyomtatás költségét.¹² Giovanni Granelli, aki a bolognai jezsuita kollégium tanáraként 1731-ben jelentette meg a *Sedecia, ultimo re di Giuda* című tragédiáját, nagyon népszerű szerző volt Magyarországon is: verses klasszicista darabjait 1746-tól nyolc jezsuita kollégiumban is bemutatták, latinra fordított, prózában átírt darabjai több drámagyűjteménybe is bekerültek. Valószínűleg Kunics is egy latin prózafordításból dolgozott, de talán tudott olaszul is: küldöttként részt vett Rómában a jezsuita rendfőnök-választáson, és beutazta Itáliát. Saját kezű drámakéziratára utólag egy könyvtáros ráírta: „producta Agriae, dum ibidem Rector esset.”¹³ A jezsuita háztörténet nem említi cím szerint a *Sedecziás* előadását, de azt igen, hogy 1753. július 31-én, Szent Ignác ünnepnapján a retorikai és a poétikai osztály is előadott egy darabot a püspök jelenlétében, ez a darab valószínűleg Kunics magyarítása volt.¹⁴

Új korszak kezdődött a gimnázium életében Eszterházy Károly püspöki kinevezésével, aki 1762. június 29-én foglalta el egri püspöki székét. Beiktatása a szokásos barokk beiktatási ünnepségeket követte, s ezek részeként mind az öt gimnáziumi osztály színjátékot mutatott be a

11 A drámaprogram teljes címe: *Costantino Porfirogenito tragedia da rappresentarsi nel Seminario Romano da' signori convittori delle camere grandi nelle vacanze del carnevale dell'anno 1748* (Roma: per Antonio de' Rossi, nella strada del Seminario Romano, 1748.) DÓBÉK 2022

12 A drámaszöveg modern kiadása: *Jezsuita iskoladrámák I.* 851–906.

13 *Uo.* 903.

14 KILIÁN 1993a. 208.

9 KILIÁN 1993b. 69.

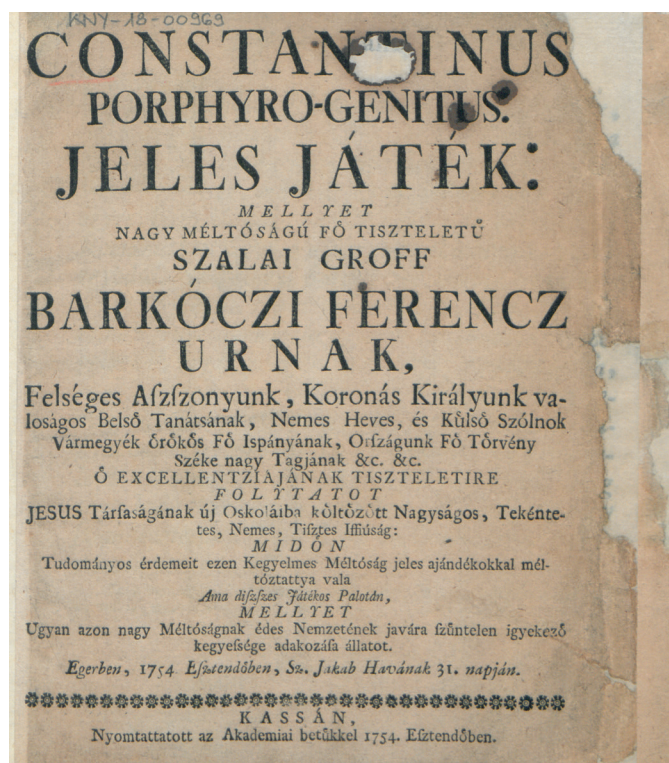
10 *Jezsuita iskoladrámák I.* 153.

tiszteletére.¹⁵ Ebben az időben már működni kezdett a püspöki nyomda, így lehetővé vált a színlapok egri kinyomtatása, s mivel a püspök saját reprezentációs és pasztorizációs céljai érdekében tudatosan erősítette az iskolai színjátszást nemcsak Egerben, hanem az egyházmegye más városaiban is (pl. Máramarosszigeten, Ungváron vagy Gyöngyösön),¹⁶ így több magyar nyelvű, és egy magyar-latin színlap is fennmaradt ebből az időszakból.

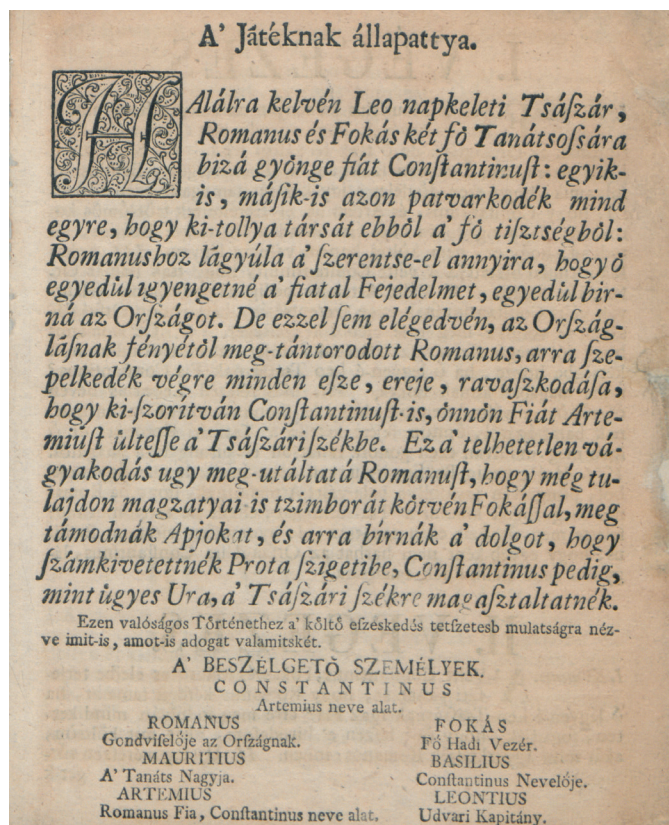
Bár a – sokszor csak a műfajt jelölő – címek alapján nem könnyű az előadások szerzőinek az azonosítása, néhány esetben biztosan olasz témájú vagy olasz szerzőjű darabokkal találkozunk az egri diákszínpadon. A témákat tekintve az ókori Róma történelmi szereplői közül többet is színre vittek (pl. Numitort, Tarquinius Superbust, Julius Caesart, Stilicot). Egerben egyébként a történelmi drámák aránya meglehetősen magas volt (a görög-latin tárgyú drámák száma 16, a magyar történelmieké 17, az egyetemes történelmi témaké 29). Több pásztorjátékról is van adatunk, ezeket Vergilius mintájára készítették: pl. *Amaryllis Melibeo desponsa* (1729), Ovidius *Metamorphoses-e* nyomán készült a *Narcissus oculis illaqueatus* (1736), a *Metamorphosis Siciliae et Italiae* (1736) című darab (ennek közelebbi témáját nem ismerjük). Játszottak színdarabot a római istenekről is (*Flora et Pomona meliori loco ab Jove collocatae*, 1760), 1764-ben pedig „in stylo Terentii”, vagyis Terentius stílusában adtak elő egy vígjátékot.

Az itáliai drámaszerzők közül Egerben is Pietro Metastasio volt a legnépszerűbb: három alkalommal játszották József-ről szóló darabját (*Josephus Ismaelitis venditus*, 1746, *Josephus Aegyptus* 1758, *Josephus Aegyptiacus* 1770), bár a címek alapján nem tudjuk egyértelműen az ő drámájával azonosítani a szöveget. 1764-ben mutatták be Egerben a *Themistoclest*, amelynek addigra már egy tucatnyi bemutatója volt a magyarországi jezsuita iskolákban, mindenhol latin nyelven.¹⁷

Barkóczy püspök zenészei és kasztrált énekesei 1757. november 13-án és 27-én egy olasz nyelvű operát mutattak be Cyrusról, a perzsák királyáról és Tomyra királynőről („de Cyro Persarum Rege et Tomyri Massagetarum Regina”). A püspöki palotában tartott ünnepségre az egri minoriták előjárói is meghívást kaptak, ennek köszönhető, hogy a rendház

2. kép A Constantinus Porphirogenitusról szóló egri előadás színlapja
Constantinus Porphirogenitus 1754.
Lelőhely: ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, KNY_18_00969

3. kép A Constantinus Porphirogenitus színlapjának 2. oldala

15 KILIÁN 1993a. 216–217.

16 PINTÉR 2019. 89.

17 BAGOSSY 2011. 285–294.

naplójában olvashatunk erről a két előadásról.¹⁸ Sajnos ebből nem derül ki, hogy ki volt az opera szerzője, a történet Justinus római történetírónál maradt fenn: eszerint Cyrus, miután tábort ütött Szkítiában, úgy tett, mintha félelmében gyorsan visszavonult volna, s a táborban rengeteg ételt és bort hagyott ott. Tamyra királynő elküldte a fiát egy kisebb sereg élén, hogy megküzdjön Cyrussal, de amikor a szkíták meglátták az üres tábor, az ellenség üldözése helyett lakomázni és inni kezdtek, így a titokban visszatérő Cyrus könnyűszerrel legyőzte a részeg szkítákat és megölte a királynő fiát is. Itt az operában Tomyra (Tomyris) a pogány massagetá nép királynője, nem tudni, hogy pontosan mi volt a cselekmény. Justinus történeti műve egyébként először az egri püspöki nyomdában jelent meg magyar fordításban több mint 20 évvel később. (*Justinusnak Trogus Pompejus negyven négy könyveiből ki-válogatott rövid ékes historiája, melyet a magyar nemzetnek, és a kik a magyar nyelvet tanulni, vagy gyakorlani kívánnyák kedvéért fordított soborsiny Forrai András*; Püspöki Oskola ny., Eger, 1781.)

1724-ben a felsőtárkányi tavon adtak elő egy „Ludus navalis”-t Erdődy Gábor püspök tiszteletére.¹⁹ A ludis navalis a 16–17. századi olasz fejedelmi udvarok kedvenc szórakozása volt, elsősorban az esküvői ünnepségekhez kapcsolódva jelenítettek meg mitológiai történeteket. A jeleneteket általában több, különlegesen dekorált dereglyén mutatták be, zenei kísérettel, de gyakori volt a tengeri ütközet imitálása is pl. az Arnó és a Pó folyón, vagy éppen egy tó, a Lago Maggiore vizén. Ezekről sokszor metszet is készült.²⁰ 1759-ben a felsőtárkányi tó mellett épült Fuorcontrastiban – amelyet Barkóczy a római „gondúz” villák mintájára, de már a franciás ízlésnek megfelelően épített – jezsuita diákok köszöntötték epigrammákkal, versekkel, egy ismeretlen tragédiával és egy táncjátékkal a püspököt és a meghívott vendégeket. A palota és az azt övező csodálatos díszkert ikonológiájának nagyon alapos, részletes bemutatását H. Szilasi Ágotának köszönhetjük.²¹ Lehetséges, hogy az előadás is magában a kertben volt, így az szolgált hozzá díszletként.

1767-ben is egy itáliai szentről, Borgia Szent Ferencről, Eszterházy egyik példaképéről adott elő egy színjátékot a retorikai osztály *Sanctus Franciscus Borgia, seculo nuntius* címmel. Nem tudjuk, ki volt a szerzője, a téma Nagyszombatban és Zágráiban 1671-ben került színpadra, a 18. századból csak egyetlen, trencsényi előadásról tudunk (1757-ből).²² Borgia Szent Ferenc alakja tehát nem volt igazán divatos a magyar jezsuita színpa-

dokon, így a témaválasztás mindenképpen Eszterházy személyes intenciója, kérése lehetett.

1767-ben még egy érdekes olasz tárgyú darabot játszottak az egri gimnáziumban Joannes Gualbertusról.²³ A 995-ben, Firenzében született szent története kedvelt jezsuita drámatéma volt. Giovanni Gualbertus öccsét, Ugót megölte az egyik rokonuk, aki az egész család kiirtásával szerette volna megszerezni a család vagyonát. Apja unszolására Giovanni bosszút forral, és fegyveresen keresi a gyilkost. De amikor egy szűk sikátorban találkozik a fegyvertelen gonosztevővel, aki Krisztus nevében kegyelmet kér tőle, Giovanni megbocsát. Ezután betér a közeli San Miniato templomába, s amikor a feszülethez imádkozik, a feszület meghajlik előtte és mosollyal hagyja jóvá a kegyes cselekedetét. Giovanni ezután elhagyja Firenzét és megalapítja a vallombrosai bencés kongregációt, s komoly kultusza alakul ki egész Itáliában.²⁴

A jezsuita tanárok képzésében fontos szerepet játszottak a repetitio humaniorum két éves tanfolyamai (Leobenben, Győrben és Szakolcán), ezek keretében a növendékek részletes tanári jegyzeteket készítettek maguknak. Ezeket a jegyzeteket a professzorok diktálták a leendő jezsuita tanároknak a poétikai és retorikai tudnivalókról. (Az egyik legkorábbi jezsuita jegyzetet, Varjú Zsigmond 1704-ben, Leobenben készített kéziratát éppen az egri Főegyházmegyei Könyvtár őrzi).²⁵ Mivel a jezsuita tanároknak – ahogy láttuk –, fontos feladata volt iskolai színjátékok írása és bemutatása is, részletesen leírták számukra, milyen drámatémákat javasolnak színpadra vinni, és azt is, milyen hosszú, mennyire fordultatos legyen egy-egy iskolai színjáték, és egy-egy mintadramát is lediktáltak nekik segítségképpen. A budapesti ELTE Könyvtárban őrzött egyik 1740 körüli kéziratban Szent Gualbertus története a mintadráma: a jegyzetben ott van egy latin Szent Gualbertus darab teljes kivonata: a szereplők névsora és a jelenetek rövid tartalma is.²⁶

Az egri jezsuita gimnázium itáliai kapcsolatairól, forrásairól van még egy fontos forrásunk: a rend feloszlásakor készített könyvtári jegyzék. Eszerint 3291 kötet volt az egri jezsuita könyvtárban az abolíciókor (a kötetek összeírását 1774. március 10-én fejezték be),²⁷ de ha a szerzetesek szobáiban, a gyógyszertárban stb. őrzött könyveket is számba vesszük, több mint 5300 könyvről beszélhetünk.²⁸ Az ókori római drámaszerzőket Terentius és Seneca kép-

23 „Joannes Gualberti, lenitas in impertienda amore passi pro nobis servatoris inimico venia grandiore.” STAUD III. 1988. 158.

24 KIRÁLY–KOVÁCS 1981. 375.

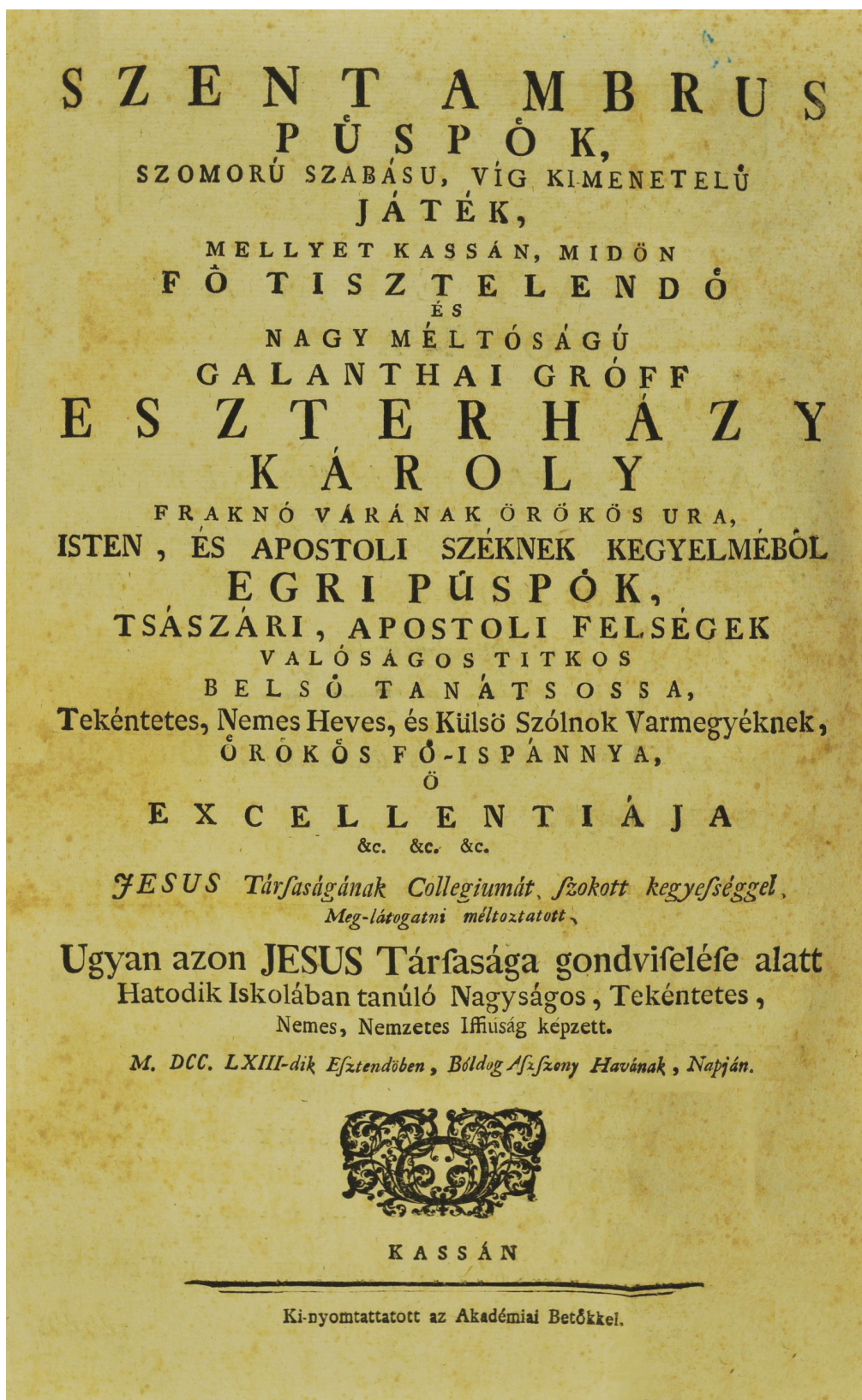
25 A jegyzetről bővebben PINTÉR 1996.

26 *Commentarii in Litteras Humaniores*, ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, jelzete F. 38.

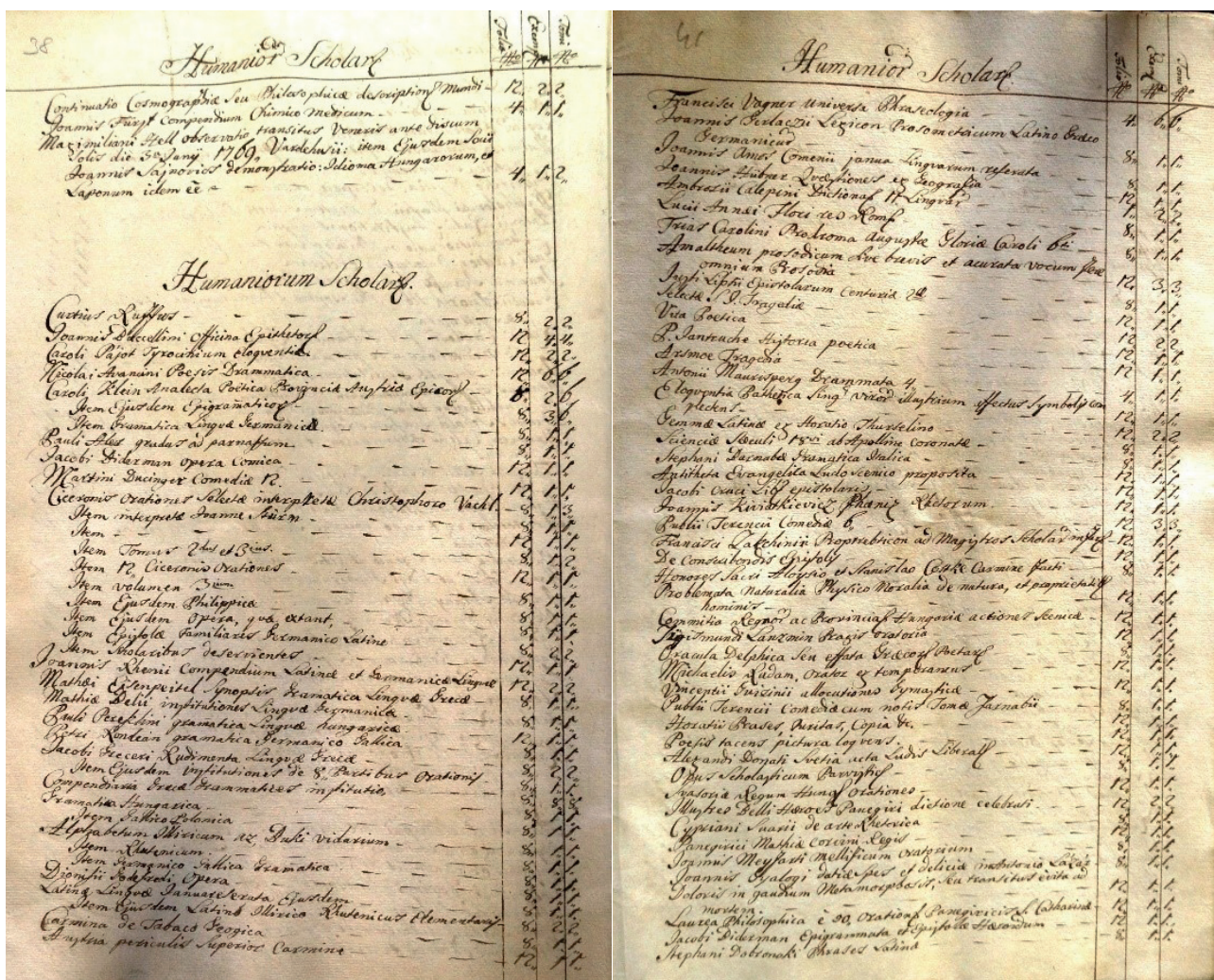
27 Egri Érseki Egyházi Levéltár, Archivum vetus, 23. sz. Nr 149. SUGÁR 1981.

28 BRITSKEY 1997. 45.

18 BÁRDOS 1990. 17.
19 KILIÁN 1993a. 196.; STAUD 1988. 137.
20 MAMCZARCZ 2008. 74–75.
21 H. SZILASI 2018.
22 STAUD IV. 1992. 48.

4. kép Az Eszterházy Károly tiszteletére rendezett, Szent Ambrus püspökről szóló kassai előadás színlapja, 1763. Győri Egyházmegyei Könyvtár és Kincstár. Jelzet: G XXIII.2.1.1.42.

5. kép Részlet a jezsuita gimnázium könyvjegyzékéből (1774)
 Lelőhelye: Egri Főegyházmezei Levéltár, Archivum vetus. 23. rsz. N.149

viselte, akiknek művei több példányban is megvoltak. A 17–18 századi olasz drámaszerzők és teoretikusok közül Niccoló Avancini, Alessandro Donati és Pietro Metastasio drámaköteteit őrizte a könyvtár. Avancini (Avancinus) a barokk, Metastasio pedig a klasszicista színjáték mestere, „költőfejedelme” volt, mindketten a bécsi császári udvarban aratták legnagyobb sikereiket, s hatalmas életművet alkottak, több tucatnyi darabot írtak. Alessandro Donato (Donatus, 1584–1640) az irodalom teoretikusaként gyakorolt nagy hatást a magyar iskolai színjátszásra. Könyve, a *De arte poetica* (1631) a műfajok széles skáláját mutatja be, de kiemelt terjedelemben foglalkozik a drámával (pontosabban a tragédiával, a komédiával és a tragikomédiával).²⁹ Mellettük több gyűjteményes drámakötet (pl. a *Selectae Soci-*

etatis Jesu tragoediae, 1634) és talán kézíratos drámaszöveg is volt a könyvtárban, amely összesen 57 drámakötettel rendelkezett.³⁰ Ez a szám összehasonlítva a többi jezsuita gimnáziuméval igen magasnak mondható.³¹ Gazdag olasz vonatkozású könyvanyaga volt Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspök könyvtárának is. Barkóczy több mint ötszáz kötetes magánkönyvtárában, amely 1765-ben Pozsonyba került³² a római költők (Horatius, Martialis, Ovidius, Vergilius stb.) mellett az antik vígjáték-írók (Plautus és Terentius) kötetei érdemelnek figyelmet. Barkóczy könyvtárában megvolt Niccoló Machiavelli műveinek négy kötetes összkiadása, (benne a szerző két reneszánsz komédiájával), s természetesen volt egy hat kötetes és egy tizenegy kötetes Metas-

29 Uo. 124–168, 284–301.

30 SUGÁR 1989. 35–39.

31 PINTÉR 1990. 139–147.

32 DÓBÉR 2021. 11–15.

tasio-kiadása is.³³ Goldoni műveinek egy szintén tizenegy kötetes kiadását őrizte a könyvtár. Barkóczynek a drámák iránti érdeklődését a kevésbé ismert kortárs olasz drámaírók kötetei is bizonyítják: Giovanni Antonio Bianchi (1686–1768) álnéven megjelentetett bibliai tárgyú tragédiái³⁴ és Girolamo Gigli (1660–1722) *Il Ruggiero re di Sicilia* című drámája.³⁵

Staud Géza adattárában csak 1773-ig, a jezsuita rend eltörléséig kísérhetjük figyelemmel a gimnáziumi színjátszást, pedig még legalább egy előadást rendeztek az ex-jezsuita időszakban is. A gimnáziumban működő eucharisztiai társulat naplójának 1776. augusztus 16-i bejegyzése szerint ekkor érkezett Egerbe Giuseppe Garampi kardinális (1725–1792), akivel Eszterházy Károly római tanulmányai óta barátságban volt, s aki a létesítendő egyetemi könyvtár könyv anyagának beszerzésében is segítette őt. Ausztriai pápai nunciussá való kinevezése után 5 hónappal érkezett Egerbe négy napos látogatásra. A leírás szerint az első nap a főpapok és a jeles városi polgárok látogatását fogadta, a második nap reggelén részt vett a jogászok vizsgáján, megtekintette a szemináriumot, a papi otthont, az épülő Líceumot, a csillagászati tornyot is. Ebéd után a város jelesebb épületeit és templomait nézte meg, majd a következő napon, a búcsúvacsorán, este hét órakor a gimnázium retorikai osztályának diákjai szórakoztatták egy declamációval: „sua praesentia condecorare dignatus est etiam declamationem rhetoricam de *Leontico Politico* a Rhetoribus Agriensibus insigniter productam.”³⁶

Az egri előadáshoz nem készült színlap, de egy 1670-ben, a luzerni jezsuita gimnáziumban nyomtatott színlap alapján rekonstruálni tudjuk a darab történetét és azonosítani tudjuk a forrását is, Paulo Zehentner S. J. (1589–1648) 1643-ban Grazban megjelent művét (*Promontorium malae spei impiis periculose navigantibus propositum, sive Signum et nota reprobationis, procrastinatio poenitentiae*).³⁷ Giuseppe Garampi mellett még számos Bécsben élő olasz teológus adott tanácsokat a könyvek beszerzéséhez, így többek között Pedro Maria Gazzaniga (1720–1799), Metastasio barátja, későbbi páviai püspök, Giovanni Bertieri és Agostino Gervasio is. Nem véletlen tehát, hogy Eszterházy könyvtárában jelentős mennyiségű itáliai teológiai mű kapott helyet.³⁸

Ez az 1776 augusztusában megtartott előadás volt az utolsó a gimnázium életében. Eszterházy Károly 1776-tól a ciszterci rendre bízta a tanítást az egri gimnáziumban, s bár a ciszterek megtartják a templom és az iskola 10 fős zenekarát, de színjátékot már nem rendeznek a falai között. Voltak viszont színjelölések az 1706-ban alapított szemináriumban, Eszterházy idejében, 1773 és 1798 között 21 alkalommal volt színházi előadás a „püspöki iskolában”. A papnövendékek főként történelmi tárgyú drámákat és komédiákat játszottak magyar, latin és német nyelven.³⁹

Az 1786. február 28-i előadás a római Attilius Regulusról szólt, s bár a darab német nyelvű volt, forrása valószínűleg Pietro Metastasio *L’Attilio Regolo* (1740) című darabja lehetett. Az előadásokhoz hozzátartozott a zene is, a székesegyházi karnagy helyettese 1775–1777 között az ekkori egri kispap, Versegly Ferenc volt, aki saját dalokat is szerzett és kitűnően játszott citerán.⁴⁰

A 18. századi egri püspökök, bár szerették és pártolták a színházat, maguk nem írtak vagy fordítottak drámaszövegeket. Pyrker János Lászlóról, aki 1826-tól 1847-ig volt Eger érseke, azonban már az is elmondható, hogy ő maga is írt három szomorújátékot fiatal korában Hunyadi Lászlóról, Kis Károlyról és a szigetvári Zrínyi Miklósról.⁴¹ Az ezeket tartalmazó kötet 1810-ben jelent meg Bécsben, *Historische Schauspiele* címmel.⁴²

Figyelemre méltó, hogy a három színjáték főhőse közül kettő a magyarországi jezsuita színjátszás leggyakoribb témái közé tartozik: a Hunyadi Lászlóról őt, Zrínyi Miklósról pedig több mint húsz alkalommal volt előadás,⁴³ Egerben pl. 1743-ban Puchperger Márton mutatott be egy színjátékot *Ludus divinitiae providentiae in Ladislao, ac Mathia, Joannis Corvini liberis quorum alter capitali supplicio affectus, alter e carcere ad Thronum evectus* címmel.⁴⁴ A harmadik drámai hősről, Kis Károlyról is volt egy jezsuita előadás Kolozsváron, ennek címe *Vindicata majestas in Carolo cognomento Parvo, Neapolis et Austriae rege* volt.⁴⁵ Bár a kutatók szerint Pyrker közvetlen forrása az ekkor indult osztrák életrajzi sorozat (Österreichischer *Plutarch*) volt, felvetődik a kérdés, hogy miért éppen ezeket a hősokeket választotta ki a 17 kis kötetből? A választ Pyrker székesfehérvári diákéveiben (1780–1787), a pálos gimnázium falai között kell keresnünk. A

33 DÓBÉK 2021. 41–42.

34 *Tragedie sacre, e morali di Farnabio Gioachino Annutini cioe la Matilde, il Giefte, la Elisabetta, il Tommaso moro*, Róma, 1727. DÓBÉK 2021. 43.

35 DÓBÉK 2021. 43.

36 *A Diarium Archi-Sodalitatis Eucharistiae Sacramenti Erectae 17. Marty 1764 in Episcopali Schola Agriensi*, 136., BÁRDOS 1987. 213.

37 A dráma színlapját lásd: https://books.google.hu/books?id=_ZNEAAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [A letöltés ideje: 221. december 27.]

38 BRTSKEY 1982. 63.

39 KILIÁN–PINTÉR–VARGA 1992. 214–220.

40 BÁRDOS 1987. 160.

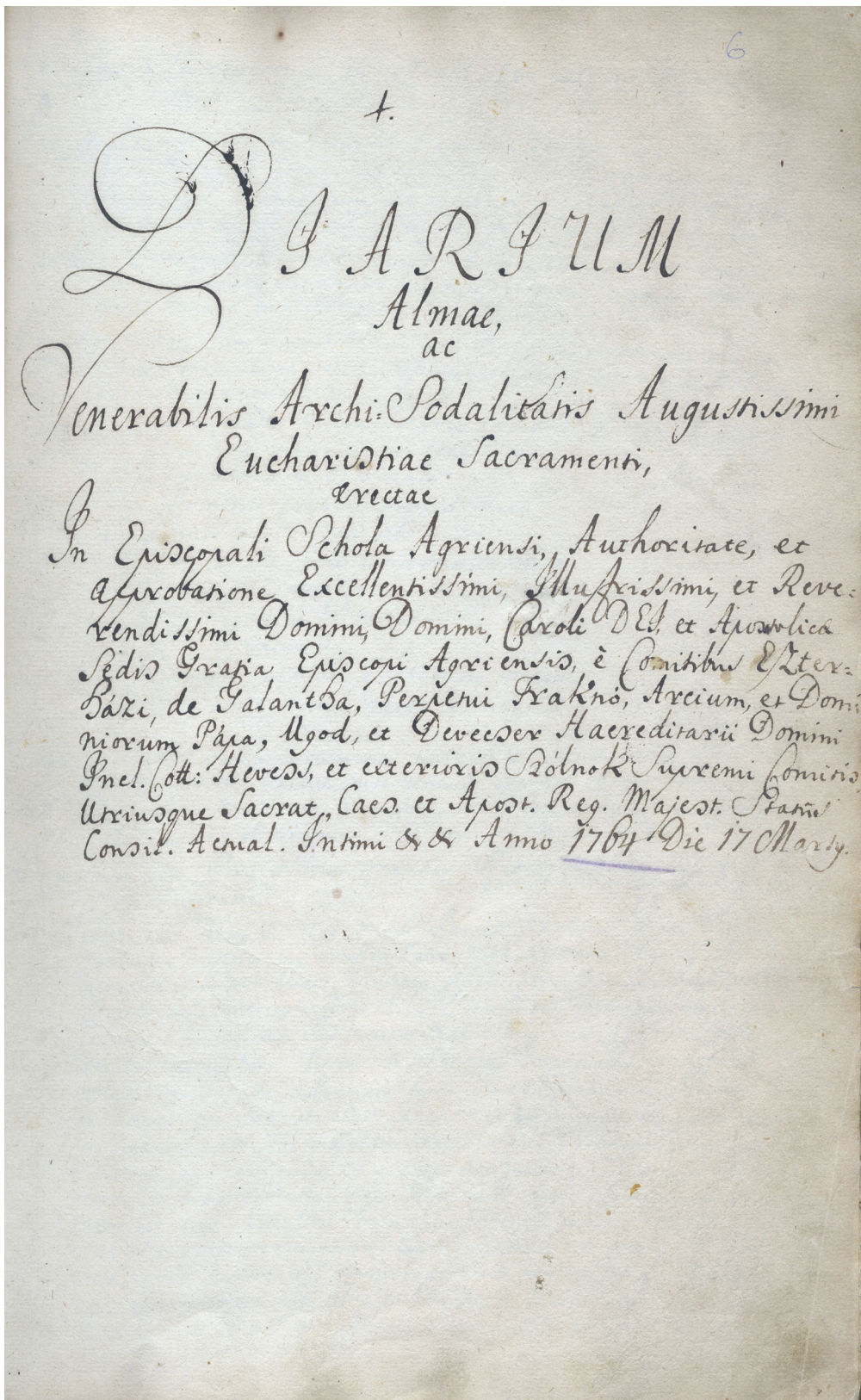
41 KAJTÁR 1987.

42 Pyrker, Joh. Bapt. *Historische Schauspiele*. Die Korvinen. Trauerspiel in 5 Akten. - Karl der Kleine, König von Ungarn. Trauerspiel in 5 Akten. - Zrinyi's Tod. Trauerspiel in 5 Akten. Wien, 1810.

43 STAUD 1994. 106., 208.

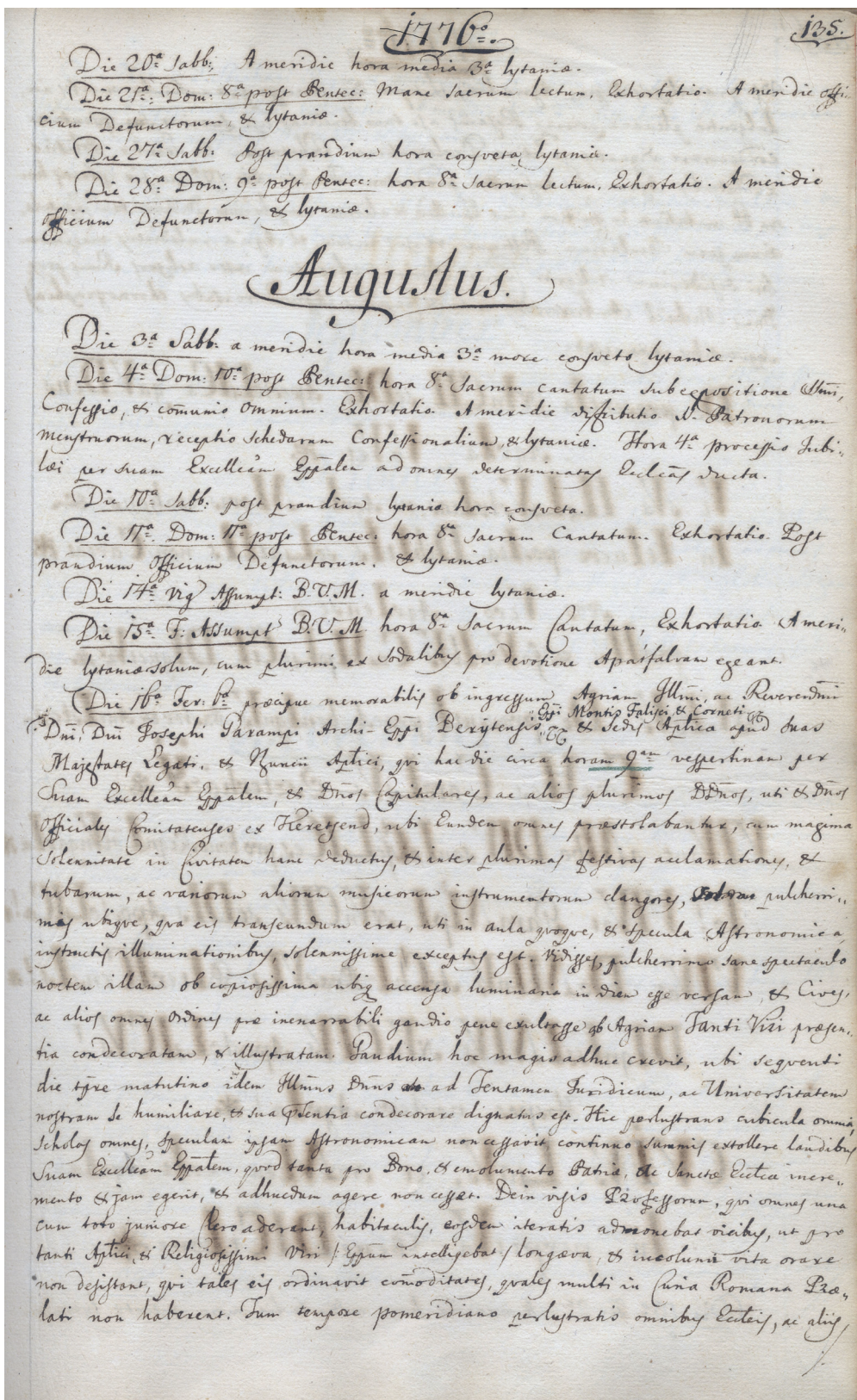
44 STAUD 1988. 142.

45 STAUD 1984. 255.

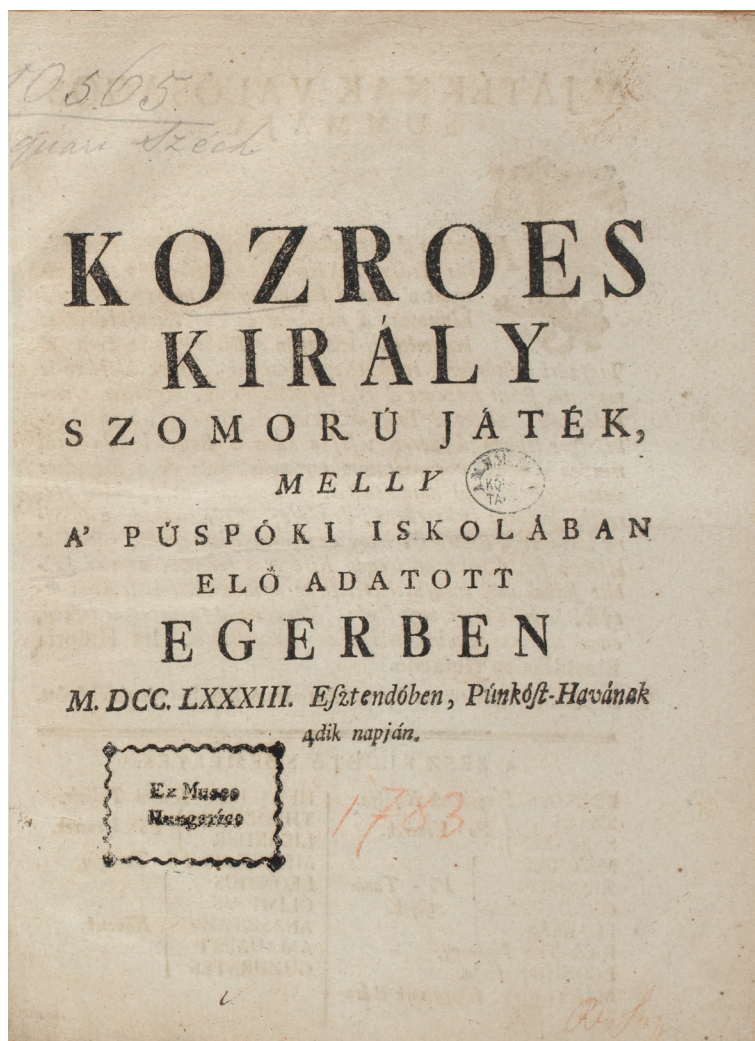
6. kép Az eucharisztiai társulat naplójának címlapja.

Diarium Almae, ac venerabilis Archi-Sodalitatis Augustissimi Eucharistiae Sacramenti Erectae in Episcopali Schola Agriensi 1764.
Lelöhelye: Egri Hittudományi Főiskola

7. kép Az eucharisztiai társulat naplójának 1776-os lapja

Diarium Almae, ac venerabilis Archi-Sodalitatis Augustissimi Eucharistiae Sacramenti Erectae in Episcopali Schola Agriensi 1764.
Lelöhelye: Egri Hittudományi Főiskola

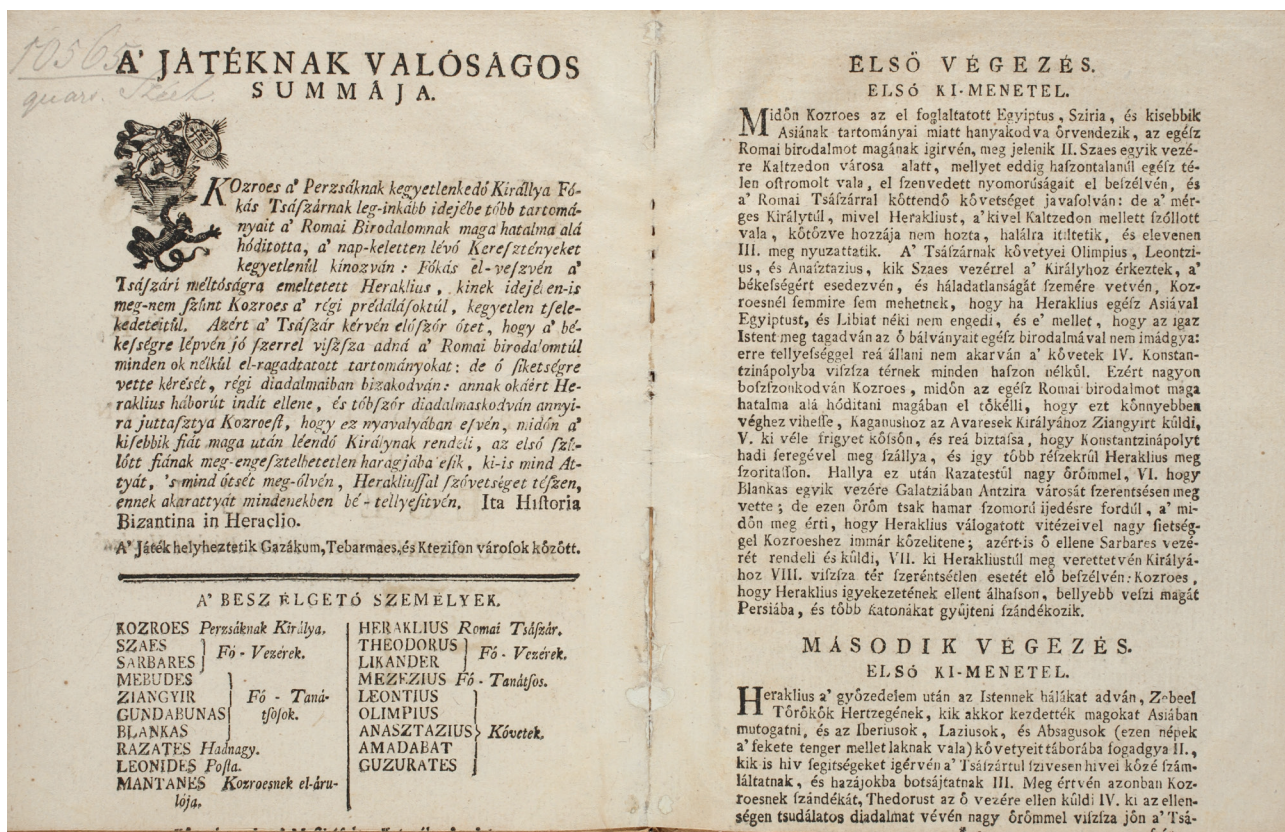
pálos iskolai színjátszás is a jezsuita minta nyomán szerveződött, mint ahogy a pálos szerzetesek is szoros kapcsolatot tartottak az ex-jezsuita tanárokkal és írókkal. Kedves tanára, Ányos Pál, aki Bessenyei közeli barátja és levelezőtársa volt, leveleiben többször is említi Bessenyei drámáit, sőt ő küldi el a szintén pálos Kreskay Imrének (a korszak neves Metastasio-fordítójának) a *Hunyadi László és A' Filozófus* szövegét is.⁴⁶ Pyrker itt, Székesfehérváron olvashatta először Bessenyei György Hunyadi Lászlóról szóló darabját, amelynek szintén egy jezsuita iskoladráma volt a mintája. Másik kedves tanára, Virág Benedek, húsz évvel később verses átdolgozást készített ebből a tragédiából,⁴⁷ tehát tőle is sokat

hallhatott erről a színjátékról, akárcsak a másik két színjáték hősről. Zrínyi Miklós alakjának feldolgozásakor (a katonai pálya iránti személyes vonzódása mellett) a budai évei alatt megtapasztalt Zrínyi kultusz, s Friedrich August Clemens Werthes német nyelvű, 1790-ben Bécsben megjelent műve (*Niklas Zrini oder die Belagerung von Sigeth*) is inspirálhatta.⁴⁸ Pyrker drámája azonban sok tekintetben egyedül álló a korszakban: művében „az emberi nem oszthatatlan eszméje felülírja a keresztény–oszmán ellentétet, s lehetséges lesz a két világ összebékítése. Sőt, ami igazán meglepő, Zrínyi és török foglya, Masul túllép a vallási alapú antropológián, s az ennél átfogóbb ember fogalmában 'testvérek' lesz-

46 DEMETER 2014.

47 VIRÁG 1817.

48 Pyrker Zrínyi drámáját újra kiadta és magyar fordítását is közli Kovács 2017. 123–178, 179–206. Jegyzetek: 529–539. <http://real.mtak.hu/74502/1/%E2%80%9EZr%C3%ADnyi%2C%20Zriny%2C%20Zrinski%E2%80%99D.pdf>

9. kép A Kozroef király 1783-af előadójának 2. éf 3. oldala

nek” – írja Kovács Kálmán, aki mindezt Goethe hatásának tulajdonítja.⁴⁹ A kötet megjelenésekor német és magyar nyelvű levelekkel kereste meg egykori tanárát, s elküldte neki drámakötetét is. Virág Benedek ezekkel a szavakkal ajánlotta a könyvet Kazinczynak: „Ha hozzád találna jutni imez könyv *Historische Schauspiele von Joh. Bapt. Pyrker – Wien 1810.*, kérlek recenseáld. Ennek szerzője nekem tanítványom vala, most Ausztriában Tünicz nevű helységben plébános. Igen jó, ’s érzékeny szívű gyerek volt.”⁵⁰ Pyrker később már sohasem emlegeti magyar tárgyú történelmi színjátékait, nem veszi fel őket összes műveinek kiadásába sem, pedig a kortársak sokra becsülték őket, s mindhárom darabját

bemutatta egy német színtársulat 1825-ben Budán, sőt a Zrínyi-drámát (amit Teodor Körner is felhasználott saját Zrínyi drámájának a megírásakor) még 1842-ben is műsorra tűzték.⁵¹ Pyrker velencei pátriárkává való kinevezése tíz évvel a kötet megjelenése után történik, itáliai kapcsolatrendszerét ekkor alakítja ki. Ezek a hatások már nem formálják drámaírói működését, annál inkább formálják vizuális ízlését, mecénási tevékenységét, egri építkezéseit, amelyek máig meghatározzák Eger arculatát.

49 Kovács 2017. 462.

50 Kajtár 1987. 182.

51 Kovács 2017. 531–532.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAGOSI Edit
2011 *Pietro Metastasio színpadi művei Magyarországon*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÁRDOS Kornél
1987 *Eger zenéje, 1687–1887*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BITSKEY István
1982 *Janzenizmus és ortodoxia. (Az egri püspöki könyvtár olasz anyaga a felvilágosodás korában.)* Magyar Könyv szemle 98. évf. 1. 60–67.
1997 *Püspökök írók, könyvtárak: Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban. (Studia Agriensia 16.)* Eger.
- DEMETER Júlia
2014 *Ányos Pál és a „célerányos nemzeti játékszín”* In: PINTÉR Márta Zsuzsanna (szerk.): „Édes érzékenység” Tanulmányok Ányos Pálról Gondolat–Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Budapest–Veszprém, 115–127.
- DÓBÉK Ágnes
2020 *Olasz nyelvű színdarabok és alkalmi művek egyházi környezetben a 18. században*. In: BAJÁKI Rita – BÁTHORY Orsolya (szerk.): Itáliai hatások a régi magyar lelkiségben. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 26.) MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 45–56.
2021 *Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspök könyvtára*. MTA könyvtár és információs központ, (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai XI.) Budapest.
2022 *Faludi Ferenc Constantinus-drámájának forrásáról*. Irodalomtörténeti Közlemények, 126(1) 72–82.
- H. SZILASI Ágota
2018 *A felsőtárkányi Fuorcontrasti kastély rokokó kertje és amit az ábrázolásokról leolvashatunk*. In: Örökségünk védelme és jövője 4. Kertek. Dobó István Vármúzeum, Eger, 74–94.
- KAJTÁR Mária
1987 *Pyrker János László és a magyar irodalom*. In: HÖLVÉNYI György (szerk.): Pyrker-émlékkönyv, Eger, 181–193.
- KILIÁN István – PINTÉR Márta Zsuzsanna – VARGA Imre
1992 *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig: Fontes ludorum sceni corum in scholis institutisque catholicis Hungaria*, Argumentum Kiadó, Budapest.
- KILIÁN István
1993a *Az egri jezsuita iskola színjátszásának adatai 1692–1772*. In: ANTALÓCZI Lajos (szerk.): Kétszáz éves az egri főegyházmegyei könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv, Főegyházmegyei Könyvtár, Eger, 185–225. (Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa VI. – Schematismus Archidioecesis Agriensis VI.), 185–225.
1993b *Dráma, színház és közönség Egerben*. In: LÖFFLER Erzsébet (szerk.): Egyház és a barokk kor, (Barokk konferenciák I.) Eger, 59–72.
2000 *Dráma Dobó Istvánról és az egri vár védelméről, Eger 1700*. AGRIA XXXVI. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, 499–519.
2016 *Három színjáték az egri jezsuita diákszínpadon*. In: CZIBULA Katalin – DEMETER Júlia – PINTÉR Márta Zsuzsanna (SZERK.): A szövegtől a scenikáig. Líceum Kiadó, Eger, 330–346.
- KIRÁLY Erzsébet – KOVÁCS Sándor Iván
1981 *A meghajló és beszélő feszület jelenete a „Szigeti veszedelem” II. énekében*. Irodalomtörténeti Közlemények 85. évf. 4. szám 369–385.
- KOVÁCS Kálmán
2017 *„ZRÍNYI, ZRINYI, ZRINSKI” Szigetvár német–magyar emlékezete 1790–1826*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. <http://real.mtak.hu/74502/1/%E2%80%9EZr%C3%ADnyi%2C%20Zriny%2C%20Zrinski%E2%80%9D.pdf>

MAMCZARCZ, Irene

- 2008 *Les naumachies au théâtre Farnese: transposition d'un spectacle de plain air dans un lieu fermé.* In: Représentation de l'eau dans la création théâtrale et musicale, Éditions SICHTOB, Paris, 69–79.

PINTÉR Márta Zsuzsanna

- 1990 *A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei,* Magyar Könyvszemle 106. évf. 139–147.
- 1996 *Varjú Zsigmond élete és írói munkássága.* In: LÖFFLER Erzsébet (szerk.): *A Jezsuiták Magyarországon.* (Barokk Konferenciák II.) EGER, 38–43.
- 2016 *A mecenatúra formái a magyar színháztörténelemben.* In: *Uő. Theátrum és literatúra,* Universitas kiadó, Budapest, 29–42.
- 2019 *Eszterházy Károly színházi reprezentációja.* In: SZELESTEI N. László (szerk.): *Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkeségének alakításában a 17–18. században.* (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 24.) MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok 24.) 75–93.

STAUD Géza

- 1984 *A magyarországi jezsuita iskolai színházi játékok forrásai: Fontes ludorum sceniorum in scholis SJ Hungariae, I.* MTA Könyvtára, Budapest.
- 1988 *A magyarországi jezsuita iskolai színházi játékok forrásai: Fontes ludorum sceniorum in scholis SJ Hungariae, III.* MTA Könyvtára, Budapest.
- 1994 *A magyarországi jezsuita iskolai színházi játékok forrásai: Fontes ludorum sceniorum in scholis SJ Hungariae, IV.* Index, (sajtó alá rendezte H. TAKÁCS Marianna) MTA Könyvtára, Budapest.

SUGÁR István

- 1981 *Az egri jezsuita könyvtár 1774-ben, a rend feloszlatásakor,* Magyar Könyvszemle 97. évf. 328–332.
- 1989 *A jezsuita abolíciós könyvjegyzék és az iskoladráma Egerben.* In: PINTÉR Márta Zsuzsanna – KILIÁN István (szerk.): *Iskoladráma és folklór.* Debrecen, 35–39.

VIRÁG Benedek

- 1817 *Hunyadi László, tragédia három játékban,* Pest.

FORRÁSOK

A Diarium Archi-Sodalitatis Eucharistiae Sacramenti Erectae 17. Marty 1764 in Episcopali Schola Agriensi,

MÁRTA ZSUZSANNA PINTÉR

ITALIAN INFLUENCES IN EGER'S THEATRICAL SCENE UNTIL 1810

From 1692 until the end of the 18th century, dramatic art was a continuous feature in Eger's Jesuit school and seminary. The repertoire of over 250 titles included a significant number of works by Italian Jesuit dramatists. This is mainly because the 18th-century bishops of Eger all studied at the Collegium Germanicum-Hungaricum in Rome and after their studies they returned with a preference to Italian taste and culture, but in general it can also be said that the first theorists and most important authors of Jesuit drama (Bernardino Stefonio, Antonio Viperano, Stefano Tucci, Tarquinio Galluzzi) were Jesuit teachers from Italy whose work had a fundamental influence on the theatre culture of the order, and even the first manuals on stagecraft were published in Italy. The catalogue of the library of Eger's Jesuit grammar school also shows that the dramas of several popular authors (Niccolo Avancini, Pietro Metastasio, Alessandro Donatus) were used to create a varied theatrical scene, either by performing them directly or by using them as models for their own playwriting. Some of the plays performed were historical dramas. This theme was continued later by János Pyrker, Archbishop of Eger, who also followed the school drama traditions started by the Jesuits with his historical plays published in Vienna in 1810.

MÁRTA ZSUZSANNA PINTÉR

INFLUSSI ITALIANI NELLA VITA TEATRALE DI GYŐR PRIMA DEL 1810

A Eger dal 1692 fino alla fine del Settecento la vita teatrale era continua presso il liceo dei Gesuiti e anche al Seminario. Nel repertorio di più di 250 titoli occupano una parte notevole anche le opere dei drammaturgi Gesuiti italiani. Il motivo principale di questo è che i vescovi di Eger del secolo 18 avevano studiato tutti presso il Collegio Germanico Ungarico di Roma e dopo gli anni passati qui sono ritornati imbevuti di gusto e cultura italiani. Si può comunque affermare anche in maniera generale che i primi autori teorici e gli autori più importanti del teatro gesuitico (Bernardino Stefonio, Antonio Viperano, Stefano Tucci, Tarquinio Galluzzi) erano professori Gesuiti italiani la cui opera ha definito fondamentalmente la cultura teatrale dell'ordine; inoltre anche i primi manuali di tecnica teatrale erano stati pubblicati in Italia. Anche l'elenco dei libri della biblioteca del liceo gesuitico di Eger ci attesta che essi utilizzavano i drammi di diversi autori popolari (Niccolò Avancini, Pietro Metastasio, Alessandro Donatus) per creare una vita teatrale variegata, o rappresentandoli direttamente o ricalcandone le forme nel creare i drammi in proprio. Una parte dei pezzi rappresentati era di tema storico. Questa tematica fu portata avanti anche da János Pyrker, più tardi arcivescovo di Eger, il quale con i suoi drammi storici pubblicati a Vienna nel 1810 seguiva la tradizione drammatica iniziata dai Gesuiti.